

‘MensenrechtenMens’ Edo Paardekooper Overman

‘Mind you, breng cliënten in de positie om het zelf te doen’

Voor een portret van het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest, een beroemd daklozenorkest in Amsterdam en wijde omstreken, liep ik in het najaar van 1995 de smalle Amsterdamse Nieuwmarktbuurt in. Het was mijn eerste kennismaking met de dak- en thuislozenopvang. Ik aarzelde even op de vuilstenen trap van het oude 'internaat voor dakloze mannen'.

In de buurt zag je de bewoners vaak lopen. Sommigen onder invloed van alcohol, of wanen, onverwacht schreeuwend. Woeste figuren die tegenwoordig als 'verward' bestempeld zouden worden. 'De meeste van onze gasten lopen bij de Riagg (ambulante ggz) vertelde een staf lid, in zijn kantoortje, wijzend op potten en dozen vol pillen. 'Maar ze krijgen hier slechts een fractie van de medicijnen die ze in een psychiatrische inrichting moeten gebruiken. Ze hebben vaak nog wanen, maar zo is het aanvaardbaar en houden ze ook nog iets van hun eigen leven.'

In tegenstelling tot het ziektedenken in de psychiatrie, zo bleek, was de dak- en thuislozenopvang duidelijk geworteld in de samenleving. De medewerkers bejegenden hun bewoners – veelal getraumatiseerde zielen – respectvol en lieten ze met rust. Je kunt hier een kamer krijgen, als je je gekte een beetje bij je houdt, was het credo. Ondertussen kwamen er rond de eeuwwisseling, evenals tegenwoordig weer, steeds meer mensen op straat terecht.

Tot 2006 zwierven in het rijke Nederland, vooral in de vier grote steden, duizenden dak- en thuisloze mensen rond. Vaak verslaafd en levend onder erbarmelijke omstandigheden. De Haarlemse Edo Paardekooper Overman pakte er nog een staartje van mee.

In 2004, op middelbare leeftijd, belandde hij in een ouderwets ‘sociaal pension’ van het Leger des Heils in Kennemerland.

'En daar merkte ik al vrij snel dat ik niet gezien werd. Men had nauwelijks aandacht voor je verhaal. Ze zeiden: "Zorg er nou maar voor dat je je aan de regels houdt en niet teveel overlast of onrust veroorzaakt. Je bent op dit moment gewoon even een cliënt, een nummer," hoorde ik'.

Dat eigen verhaal heeft hij inmiddels in talloze interviews en optredens verteld. In een *TedxAmsterdam* lezing op You Tube (2019) beschrijft hij hoe zijn vriendin hun relatie - voor hem onverwacht – beëindigde. Eerder was hij met een burn-out in de ziekte wet beland, na een carrière als organisatieadviseur en ICT-specialist bij een grote bank.

Hij was 55 en vader van twee jongens, die net op eigen benen stonden. En daar stond hij zelf ineens, totaal onvoorbereid, op straat.

Schuurtje

'In het begin wist ik helemaal niets van hulpverlening, of wat dan ook. Je zoekt een plek om de nacht door te komen, een schuurtje hier, een schuurtje daar, soms sliep ik buiten. Het is ook

schaamtevol, ik had gefaald en ontweek al mijn contacten,' zegt hij op YouTube. Uiteindelijk moest hij wel ergens aankloppen. Maar in de rauwe Haarlemse nachtopvang voelde hij zich bepaald niet thuis. 'De manager zag dat gelukkig ook. Die heeft ervoor gezorgd dat ik op een wachtlijst voor de 24-uurs opvang terecht kwam.'

Bij het Leger des Heils kreeg hij te maken met hulpverleners die hun taak niet adequaat uitvoerden. 'Ik werd begeleid door mensen die niets wisten van schuldhulp, inschrijving bij woningnet, noem maar op. Laat staan van mijn sociale context, zoals mijn gezin en de andere relaties, waarin ik verkeerde. Er was geen gelijkwaardigheid, dat was krenkend. Ik kreeg maatregelen opgelegd; ik mocht niet naar de huiskamer omdat ik te eigenwijs was, of te brutaal, of weet ik veel.'

Dat hij zijn dossier wilde inzien stuitte op grote bezwaren. 'Dat kon niet, zeiden ze. Hoezo niet? Ik heb inzagerecht. Nee hoor. Tot aan de directeur ben ik doorgedaan.' Hij beschrijft hoe hij zich vervolgens, uitgenodigd door een medecliënt, bij de cliëntenraad aansloot. 'Daar leerde ik hoe je samen met anderen, zeg maar, je eigenbelang ergens kunt neerleggen waar veranderingen mogelijk zijn.'

'In deze kwetsbare wereld is samenwerken de beste manier waarop je, ook als dakloze, gelukkig kunt worden,' zegt hij. Een jaar later werd hij gevraagd als voorzitter van de Landelijke Cliëntenraad van het Leger des Heils.

Dak- en thuisloosheid. Het kan de beste overkomen. De maatschappelijke opvang in Nederland vormt een allegaartje van crisisopvang, dag- en nachtopvang, activiteitenbegeleiding en beschermd wonen (Ribw's). Die laatste sector, het beschermd wonen, is sinds de eeuwwisseling door een instroom van hoog opgeleid personeel en hogere woon-eisen, peperduur geworden. Het gaat tenslotte over Openbare Geestelijke Gezondheidszorg, de OGGz.

Thuislozen?

In 2017 horen we bij de Amsterdamse straatkrant Z! dat er 16 duizend herstelde mensen noodgedwongen in deze instellingen verblijven, wachtend op een eigen woning (cijfers van de brancheorganisatie Federatie Opvang). Voor een verhaal over deze zogeheten 'thuislozen', zoek ik ervaringsdeskundig commentaar.

Afhankelijk van zoekterm en zoekmachine is Edo Paardekooper Overman goed voor (tien) duizenden hits. We maken een afspraak via Messenger van Facebook. Vroeg in de middag treffen we elkaar in het Restaurant 1^e klasse op het Centraal Station in Amsterdam. Hij bestelt zonder blikken of blozen een dubbele whisky.

Het weliswaar verarmde, maar gegoede Haarlemse milieu straalt nog van hem af. Van zijn elegante kleding, met kleurige accessoires. Lange handen onderstrepen wat hij zegt. Welbespraakt, expressief. Voor zich op tafel een dure smartphone, die hij geroutineerd aan- en uitzet. Sinds 2005 opereert hij als 'belangenbehartiger van dak- en thuisloze mensen' op landelijk en Europees niveau.

Hij volgt de 'kanteling van de zorg', zoals die in beleidstermen wordt genoemd, kritisch. Het 'ziektemodel' maakt plaats voor methoden van herstel en eigen kracht. Dat gebeurt niet overal even zorgvuldig.

Gezien en gehoord worden kan al het begin van een oplossing zijn, weet hij uit ervaring. 'Want problemen liggen zeker niet altijd aan eigen gedrag,' betoogt hij. 'Vaker ontstaan ze door bureaucratische overheden, ondoorzichtige regels en onwetende – vaak onervaren – hulpverleners.

Medewerkers die niet de toegang bieden die je nodig hebt op dat moment: een beetje aandacht voor je verhaal, een kop koffie en de vraag: 'wat is er gebeurd en hoe kunnen we je verder helpen?'

Sinds 2017 zitten er dus duizenden thuisloze mensen vast in de opvanginstellingen. 'Thuisloosheid is een versluisend begrip,' zegt Edo Paardekooper Overman, zichtbaar genietend van zijn whisky. 'Mensen die zo worden genoemd zijn in feite gewoon dakloos. Ze zijn op zoek naar een woning. Maar er zijn niet genoeg betaalbare (huur-)woningen.'

Politieke invloed

Zijn eigen verhaal staat model voor de politieke invloed waar ervaringsdeskundigen de laatste decennia voor knokken. 'Het belangrijkste dat ik doe heeft te maken met het beïnvloeden van de politiek, op alle niveaus, want daar zitten de mensen met handelingspotentie, die kunnen iets in gang zetten, of niet,' zegt hij.

Hij brengt dat persoonlijk/politieke verhaal nu al vijftien jaar onvermoeibaar naar voren, in interviews, in forumdiscussies, op congressen en bijeenkomsten door het hele land. En in de Tweede Kamer. 'Veel hangt af van individuele personen,' is zijn ervaring. Van inspirerende politici, of (ervaringsdeskundige) bestuurders.

Hij kent ze allemaal bij naam, noemt er een hele rij. 'En staatssecretaris Paul Blokhuis van de Christen Unie (CU) natuurlijk,' vertelt hij enthousiast. 'Die is gewoon bereid om met mij te chatten via Messenger. Ik kan heel goed schakelen met hem. Dat merkte ik laatst bij de start van de Meerjarenagenda Maatschappelijke Opvang. Daarin gaf hij mij het laatste woord, het gebruikersperspectief dus.'

In het politieke taalgebruik, zegt hij, wordt ervaringskennis vaak als derde bron van kennis aangemerkt, naast wetenschappelijke- en professionele kennis. ‘Terwijl het feitelijk de eerste bron van kennis is!’

Een geïrriteerd gebaar: ‘De Maatschappelijke Opvang hobbelt daar helaas nog grotendeels achteraan.’ Grotendeels? ‘Op een paar bekende voorlopers na.’

Hij noemt er een paar: De Tussenvoorziening en Lister in Utrecht, HVO-Querido en De Volksbond in Amsterdam, ZIEN in Friesland, CVD in Rotterdam, Anton Constandse uit Den Haag, Stichting Neos en GGzE in Eindhoven, waar ook het opleidingsinstituut Markieza zit. ‘Die geven cliënten de ruimte voor een actieve rol in de cliëntenraad en daarbuiten.’

Edo Paardekooper Overman heeft duizenden volgers op *social media*. Als ‘vrijwilliger, kennisdeler, belangenbehartiger in zorg,’ tweet hij zijn nieuwsberichten dagelijks de wereld in. De media gebruikt hij bekwaam als instrument. Op Facebook deelt hij nieuws en stuurt grootvaderlijke spreuken en opmerkingen naar zijn ‘vrienden’. Hij beheert er de bloeiende Facebookgroep De Nieuwe GGZ.

Witte wijn

In 2018 treffen we elkaar voor de tweede keer, dit keer in Haarlem, in het gezellige café van Museum Het Dolhuys. Ik probeer te doorgronden hoe belangenbehartigers uit de maatschappelijke opvang zich verhouden tot de cliëntenbeweging in de ggz, die ik tot ver na 2000 in mijn boek *De Strijdbare patiënt* heb beschreven.

‘Ik ervaar mijzelf niet als onderdeel van de cliëntenbeweging,’ zegt hij, eenmaal ter plekke, met een charmante lach.

Hij bestelt een duur glas witte wijn. Zijn geboorte in Indonesië, zijn vader had daar eerder in een Jappenkamp gezeten en de moeizame start van het gezin in Nederland, het heeft ook hem psychisch aangetast, vertelde de belangenbehartiger in diverse interviews. Hij ‘hield er een redderssyndroom aan over, evenals veel hulpverleners.’ Maar hij heeft dat, naar eigen zeggen, uiteindelijk goed ingezien en voor zichzelf afgeschaft.

De grote wollen rastapet, die tijdens het gesprek opblijft, benadrukt het Indische in zijn uiterlijk. Een ‘Indisch bloedlijntje’ noemt hij het zelf, al van generaties terug, van moederszijde. ‘Terwijl mijn moeder toch overwegend een Kaukasisch uiterlijk had. Haar vader, die een houthandel had, kwam uit een familie van gewone Nederlandse bollenboeren.’

Een ontwapenende blik. Open. De manier waarop hij zit, mager en ineengedoken, heftig gesticulerend met lange armen, zijn scherpe gelaatstrekken, dit alles doet denken aan een hele grote

gestrande vogel. Dan moet er gerookt worden. We verplaatsen ons naar de binnenplaats van het museum. Hij loopt een beetje swingend.

Hoe zit dat met zijn verhouding tot de cliëntenbeweging, vraag ik nogmaals. 'Ik voel mij meer thuis in de wereld van de medezeggenschap en in de beweging voor mensenrechten,' zegt hij. Steekt een sigaret op.

Dan onverwacht fel: 'Sowieso is het belangrijk dat je als beweging begrijpt waar de mensheid heengaat. En waar de politiek een veel grotere rol zou moeten spelen. De participatiesamenleving staat gelijk aan: je zoekt het zelf maar uit en je hebt het aan jezelf te wijten als het niet lukt. Het neo-liberalisme heeft héél veel kapot gemaakt.'

Vlak na deze ontmoeting, eind 2018, krijgt Edo Paardekooper Overman de allereerste 'Mensenrechtenmens' prijs uitgereikt door Het College van de Rechten van de Mens. 'Dakloos zijn is de meeste extreme vorm van uitsluiting. Dat je niet meer mee mag doen. Jij moet boeten,' zegt hij bij die gelegenheid op You Tube.

Voordat ik hem nogmaals opzoek, spreek ik Jenny de Jeu, een bekende klokkenluidster uit de zorg. Zij is een van de stille (ervaringsdeskundige) krachten achter veel Nederlandse cliënt-initiatieven en werkt als bevlogen organisator in het sociaal domein.

Jenny De Jeu vertelt over de permanent moeizame financiering van de Stichting Werkplaats COMO (de landelijke Cliënten Organisaties Maatschappelijke Opvang). Autonome cliëntondersteuning lijkt anno 2019 nauwelijks nog mogelijk. Ze hebben (nog?) geen eigen kantoor en bureau-ondersteuning. 'Edo kan je daarover meer vertellen,' zegt ze.

Piepklein bureautje

Ik pak de trein naar Bloemendaal, waar de gelauwerde belangenbehartiger mij gastvrij ontvangt in zijn bescheiden sociale huurwoning. De kat heeft de beste stoel, zelf zit-ie in een comfortabele fauteuil, vlak naast een piepklein bureautje met een groot beeldscherm.

De huiskamer bezwijkt onder stapels papieren. Koffie? Buiten regent het pijpenstelen. Hij houdt het een goed uur uit, dan vraagt hij een beetje verlegen, in zijn eigen huis tenslotte, toestemming om op te steken. De lichte sigaret maakt nauwelijks rook.

Stichting Werkplaats COMO werd in 2018 officieel opgericht, maar ontstond al veel eerder, las ik op de website. In 2006 jaar lanceerde de overheid het Programma Lokale versterking. Edo Paardekooper Overman vertelt: 'Er kwam nieuwe wetgeving aan, de WMO. Het ministerie wilde de kennis hierover bij ggz-cliënten en hun organisaties versterken.'

Het Landelijk Platform GGZ (het latere Mind) kreeg een grote pot geld voor scholing van de aangesloten cliënten- en familieorganisaties. Hij besloot zich ermee te gaan bemoeien. 'Voor de

mensen waar het óns vooral om ging: dakloze mensen met meerdere problemen, verslaafden, gezinnen met kinderen, vrouwenopvang, zwerfjongeren', slachtoffers en daders van huiselijk geweld.'

Op die doelgroepen van de Openbare Geestelijke Gezondheid, de OGGz was geen enkel zicht, vertelt hij. 'Wij hebben ervoor gezorgd dat ook die groepen inspraak kregen, door ze erbij te betrekken. Daarnaast praatten we als ervaringsdeskundige belangenbehartigers mee over de aanpak van dakloosheid. Vooral in de vier grote steden zag je tot 2006 nog veel daklozen op straat,' herinnert hij zich.

Belangenbehartigers

Ze vormden een clubje uit het hele land. Een stuk of acht tot twaalf belangenbehartigers van de straat, denkt hij. De namen? Hij noemt er uit het hoofd vier: Sylvia Mac Gillavry, Erik Claus, Eric van Mierlo, Rutger Colin Kips. Met het beschikbare geld konden ze tenminste twee ervaringsdeskundige professionele ondersteuners inhuren: eerdergenoemde Jenny de Jeu en de bekende Goudse straatadvocaat en 'bondgenoot' Aart Jongejan.

Nadat het overheidsprogramma ophield in 2009, wilden ze hun kennis en netwerken graag behouden. Die hadden ze in vele bijeenkomsten met straatactivisten en cliëntenorganisaties door het hele land verzameld. 'We vonden nog even onderdak bij het LOC (Landelijk Overleg Cliëntenraden). Maar die raakten ook hun financiering kwijt. Toen waren we als clubje zelf weer thuisloos,' vertelt hij met een knipoog.

Ook het overleg over de vier grote steden stopte. 'We kregen van de beleidsambtenaren die op dat dossier zaten nog een tijdje financiering, een schijntje trouwens, maar goed, we konden door. Totdat ze in 2013 zeiden: 'Sorry, geen geld meer.'

Tot op heden is het COMO niet meer gelukt structureel geld voor professionele ondersteuning te krijgen. Die is nodig om de 'brede, directe landelijke achterban, dat zijn toch tussen de 150 en 250 mensen' steeds weer bij elkaar te halen, om hun stem te horen over het beleid. Alleen 'projectfinanciering' krijgen ze af en toe, als het de overheid uitkomt.

Waarom krijgen jullie geen structurele subsidie, vraag ik hem. 'De Algemene Rekenkamer wil het niet,' verklaart hij. 'Die zegt dat wij concurrentie-vervalsend werken en weigert daarvoor wat zij noemen 'staatssteun'.

Wat wij doen, belangenbehartiging, zou een commerciële club ook kunnen doen, vandaar. Maar wij doen niet mee met de aanbestedingen, zoals de zorgorganisaties elk jaar moeten doen.'

Dan vraag ik naar de relatie met de overheidsgefinancierde koepel Mind. 'Mind gaat specifiek over ggz-problematiek, familieorganisaties en weet ik veel wat,' zegt hij. 'Die hebben ledenclubjes met

allemaal aandoeningen. Maar wij hebben niet maar één aandoening.’ Schiet in de lach. Dan serieus: ‘Daklozen hebben heel veel aandoeningen of liever lastige problemen en dan wordt het een complex verhaal.’

Dakloosheid is vooral maatschappelijke problematiek, zegt hij. ‘En dat maakt het voor ons, namens de cliënten, lastig om een stukje financiering te krijgen, blijktbaar.’ De mensenrechtenactivist windt zich flink op ‘over de pretenties die Mind zich veroorlooft’ aan de overlegtafels.

‘Bij staatssecretaris Blokhuis zit dan zo’n beleidsmedewerker van Mind die ik nog nóóit gesproken heb, iets te vertellen over Werkplaats COMO. Waarvan ik notabene in het bestuur zit!’

Daarom maakt hij zich zorgen over de recente samenwerking van Mind met Het Zwarte Gat, de cliëntenorganisaties uit de verslavingszorg. ‘Het Zwarte Gat is helemaal in elkaar gedonderd, ook de financiering ervan.

Het moet natuurlijk niet zo zijn dat Mind goede sier gaat maken met de verslavingszorg. Ze hebben geen idéé. Er lopen beleidsmedewerkers rond waarvan de kennis bedroevend is.’

Hij maakt het te vaak mee. ‘Ook met de Federatie Opvang. Dit soort organisaties, ondanks hun betrokkenheid, moet zich niet als dé ervaringsdeskundige cliënt gaan opstellen. Hun rol is om cliënten en familie in de positie te brengen om dat zelf te doen! De cliënten stem geven!’

En als die cliënten dat niet kunnen? ‘Dan is het heel goed mogelijk ze zodanig toe te rusten om dat wél te kunnen,’ zegt hij, uit ervaring. Bij de officiële organisaties als Zorgbelang en Cliëntenbelang hamert hij daar ook voortdurend op. ‘De directies en sommige betaalde beleidsmedewerkers krijgen op dat punt regelmatig een tik op hun vingers van mij.’

Bureaucratie

Psychiatrie, verslavingszorg en de opvang van dak- en thuislozen groeiden sinds de jaren '90 steeds dichter naar elkaar toe. We kletsen nog wat verder over de cliëntenbeweging, die ook in een bureaucratie lijkt te verzanden. Vroeger was er nog de nodige vrije ruimte.

Hij noemt de Landelijke Vereniging voor Thuislozen (LVT), in 1984 opgericht door de Haarlemse Ton de Vries en kompanen. Die club van vrijdenkers is helaas in 2012 opgeheven.

Edo Paardekooper Overman kwam in 2004 als dakloze in de cliëntenraad van het Leger des Heils terecht. En daarmee middenin het hart van de zorgbureaucratie. ‘Dat was heel raar. Ik mocht wettelijk gezien dus adviseren over directeursbenoemingen. Maar voordat ik aan tafel zat om mee te praten over de sollicitatieprocedure waren alle stappen al bijna gezet.’

Dus de inspraak van de cliëntenraad was fake? ‘Ja,’ beaamt hij.

Om toch zijn punten te halen betrok hij ook de zorgverzekeraars, de ambtenarij en de politiek bij het overleg. En met succes, vertelde hij eerder al met smaak. In 2013 verliet hij de landelijke cliëntenraad om zijn handen vrij te hebben voor het echte politieke werk.

‘Als ik Cornel Vader nog weleens tegenkom, de landelijk directeur van het Leger des Heils, dan doet hij poeslief,’ zegt Edo Paardekooper Overman lachend. ‘Vroeger was dat Ine Voorham, daar had ik ook altijd een wat schurende relatie mee. Vergeet niet dat de familie van het Leger des Heils een zeer gesloten bastion vormt.’

De laatste jaren zet Edo Paardekooper Overman zich in bij allerlei cliëntenclubs- en -overleggen. ‘Ik blijf als belangenbehartiger het liefst aan de rand van organisaties, ook als ik daarbinnen functioneer. Ik behoud graag een onafhankelijke positie,’ zegt hij ten overvloede. Wat doet het hem om altijd maar zo tegendraads te moeten zijn?

‘Het geeft mij op een bepaalde manier ook energie.’ Lacht zijn charmante lach. ‘Ja! Het geeft mij de power om door te gaan. Als ik merk dat ik tegenwind krijg, of iets extra’s moet doen, iemand tegen de haren instrijk, onwillekeurig soms, dan denk ik: ja, ik doe toch iets goed.’

Kin naar voren en ondeugende ogen: ‘Als ik mee ga huilen met de wolven in het bos, dan ben ik betekenisloos. Dus dan moet ik toch maar die luis in de pels zijn, die lastige Edo, die altijd maar weer...ze noemen het wel Edootjes.’

Kader 1

Wet op de Medezeggenschap Cliënten Zorginstellingen

Edo Paardekooper Overman heeft de nodige deskundigheid vergaard op het gebied van wetgeving en de rechten van cliënten. De eerste Wet op de Medezeggenschap Cliënten Zorginstellingen (Wmcz) uit 1996 is de laatste jaren vernieuwd.

‘Die wet had maar heel beperkte mogelijkheden voor cliënten om ook maar een deuk in een pakje boter te slaan,’ zegt hij.

‘En bij de vernieuwing ervan hebben cliënten geen echt betekenisvolle verandering binnen kunnen halen. Zoals een betere handhaving van de wettelijke regels en toezicht op de inspraak. De tegenkrachten in de samenleving zijn daarvoor te groot gebleken.’

Toch hóeft de inspraak geen wassen neus te zijn, zegt hij. ‘Als cliëntenraad kun je zelf uitbreidingsmogelijkheden zoeken in individuele afspraken met de directie. Maar dat gebeurt helaas

vrijwel nooit.’ Zijn grote kennis hierover zit hem weleens dwars. ‘Ik ben vaak al drie stappen verder in het overleg en dat is voor anderen natuurlijk wel eens irritant.’

Kader2

Vliegende Brigade Ervaringsdeskundigheid

Het gat tussen de ‘leefwereld’ van mensen en de ‘systeemwereld’ van de zorgbureaucratie, vormt een groot probleem’, zegt Edo Paardekooper Overman.

‘Dat verschil is te groot. Omdat de zorgvraag meestal meervoudig en complex is. En de zorg daarentegen financieel gestuurd, enkelvoudig en aanbodgericht.’

De financiering loopt langs strakke (medische) lijnen van indicatiestelling en diagnose (Diagnose behandel combinaties, de Dbc’s). Het baart hem zorgen: ‘Je moet echt kunnen aansluiten bij de leefwereld van mensen en dat kunnen veel ggz-instellingen en professioneel geschoolde medewerkers traditioneel al vaak niet.’

Maar de Como-activisten zijn niet voor één gat te vangen. In september 2020 deelde Edo Paardekooper Overman op Facebook een bericht over de gloednieuwe ‘Vliegende Brigade Ervaringsdeskundigheid’.

Een nieuw overheidsprogramma ‘Beschermd Thuis’ maakt ondersteuning bij ‘de inzet van ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid’ mogelijk.

COMO blijkt spin in het web bij deze nieuwe projectorganisatie. Met Jenny de Jeu als projectleider.
